

РЭПРЭЗЕНТАЦЫЯ МАЎЛЕНЧЫХ ПАВОДЗІН ЧАЛАВЕКА Ў РЭГІЯНАЛЬНАЙ І ЛІТАРАТУРНАЙ ФРАЗЕАЛОГІІ

Хрынач А.М.,

студэнтка 4 курса ВДУ імя П.М. Маішэрава, г. Віцебск, Рэспубліка Беларусь

Навуковы кіраўнік – Семянькова Г.К., канд. філал. навук, дацэнт

Мова ў якасці складанай і шматграннай сістэмы з’яўляецца не толькі асноўным сродкам камунікацыі, але і люстэркам, праз якое можна ўбачыць асаблівасці мыслення, культуры і паводзін асобнага чалавека або цэлага народа. Фразеалогія – адна з ключавых галін навукі, у якой найбольш ярка выявілася сувязь паміж мовай і грамадствам. Адсюль вынікае, што фразеалагічныя адзінкі – устойлівыя спалучэнні слоў – нясуць у сабе не толькі лінгвістычную, але і культурна-гістарычную інфармацыю, адлюстроўваючы спецыфіку маўленчых паводзін носбітаў пэўнай мовы. *Мэта артыкула* – з сабраных на Віцебшчыне рэгіянальных фразеалагізмаў вылучыць і прааналізаваць тыя, што рэпрэзентуюць маўленчыя паводзіны чалавека, падабраць да іх літаратурныя адпаведнікі, выявіць, якім чынам фраземы фарміруюць і перадаюць камунікатыўныя нормы і ўстаноўкі. *Актуальнасць* работы абумоўлена неабходнасцю комплекснага падыходу да аналізу фразеалагізмаў у якасці лінгвакультурных феноменаў, якія здольны захоўваць і фарміраваць сацыяльную рэчаіснасць, таксама праца ўводзіць ва ўжытак фразеалагізмы, не зафіксаваныя ў лексікаграфічных выданнях.

Матэрыял і метады. Матэрыял даследавання – рэгіянальныя фразеалагізмы (каля 100 адзінак), сабраныя на працягу 2021–2022 гг. шляхам апытання мясцовых жыхароў Віцебскай вобласці, фразеалагічныя адзінкі, зафіксаваныя ў “Фразеалагічным слоўніку беларускай мовы” І.Я. Лепешава [2; 3]. У працэсе аналізу былі выкарыстаны метады сплашной выбаркі і апісальна-аналітычны метады.

Вынікі і іх абмеркаванне. Даследчыца А.С. Дзядова слушна адзначае, што “фразеалагізмы, у семантыцы якіх рэпрэзентаваны маўленчыя паводзіны, служаць не толькі для апісання дзеяння з пункту гледжання суб’екта мовы, але і ўжываюцца для характарыстыкі становішча чалавека, якое выклікана канфліктамі паміж людзьмі ці іх дрэннымі ўчынкамі” [1, с. 49–50], падкрэслівае, што экспрэсіўнасць фразеалагізмаў са значэннем маўленчых паводзін абумоўлена асаблівасцямі светабачання народа, яго адносінамі да хлусні, падману і іншых парушэнняў этычных норм. Сярод сабраных намі адзінак было вылучана пяць рэгіянальных фразеалагізмаў, якія рэпрэзентуюць маўленчыя паводзіны. Разгледзім іх ніжэй.

1. **Мяце языком як Анюта венікам** ‘хто-н. збірае розныя глупствы’: – *Нешта ты, кума, мяцеш языком як Анюта венікам, не было ж такога* (в. Янкавічы, Расонскі раён). Крыніцай узнікнення фразеалагізмаў з’яўляецца, у першую чаргу, метафарызацыя з’яў рэчаіснасці; у прыведзеным рэгіянальным фразеалагізме *язык* параўноўваецца з *венікам*. Сярод літаратурных фразем з сінанімічным значэннем можна вылучыць наступныя: *дарогі араць* ‘гаварыць ці рабіць якое-н. глупства’ [2, с. 79], *гарадзіць плот* ‘выкручваючыся ў размове, гаварыць глупства, выдумляць што-н.’ [2, с. 260], *высмоктваць з пальца* ‘гаварыць, сцвярджаць што-н. без належных падстаў; выдумваць’ [2, с. 229], *плесці кашалі з лапцямі* ‘гаварыць абы-што, выдумляць’ [3, с. 190].

2. **Як баба разанская** ‘хто-н. гаваркі’: *Што папаселі як бабы разанскія? Мабыць, усё ўжо абгаварылі* (в. Дубраўка, Ушацкі раён). Блізкімі па значэнні да названай адзінкі могуць быць наступныя літаратурныя фраземы: *жаба на языку не спячэцца* ‘хто-н. вельмі балбатлівы, не ўмее трымаць сакрэты’ [2, с. 374], *званіць ў лапаць* ‘балбатаць, балабоніць’ [2, с. 426], *пустая малатарня* ‘чалавек, які займаецца пустымі размовамі; балбатун, пустаслоў’ [3, с. 14], *слабы на язык* ‘балбатлівы’ [3, с. 351], *язык каля вушэй матляецца* ‘хто-н. празмерна балбатлівы, гаворыць многа лішняга’ [3, с. 595], *язык па-за вушэй ходзіць* ‘хто-н. празмерна балбатлівы, гаворыць многа лішняга’ [3, с. 596].

3. *Не строй (не вымышляй) кўнцы* ‘пра чалавека, які спрабуе, нешта выдумваючы, выставіць сябе ў лепшым свеце’: *Не строй кунцы, не запрашалі цябе на свята і ніколі не паклічуць, вымышляеш!* (г. Дуброўна). Сярод слоўнікавых фразеалагізмаў падобнае значэнне маюць адзінкі *брыдзіць светам* ‘хітраваць, гаворачы няпраўду’ [2, с. 133], *вешаць лапшу на вушы* ‘падманваць каго-н., гаворачы няпраўду’ [2, с. 169], *загаворваць зубы* ‘хітруючы, пабочнымі размовамі адцягваць увагу ад чаго-н. важнага’ [2, с. 388].

4. *Як груганнё нагергетаў* ‘хтосьці многа нагаварыў неразборліва і гучна’: – *А раз раскажы, каб я зразумела, – сказала бабуля ўнуку, – а то нагергетаў як груганнё* (в. Паўночнае Гняздзілава, Докшыцкі раён). Паводле ТСБМ *груганнё* ‘чарада груганоў, груганы’ [4, с. 82]. А дзеяслоў *нагергетаў* з’яўляецца формай прошлага часу мужчынскага роду адзіночнага ліку дзяслова *нагергетаць*, які ўтвораны ад асновы інфінітыва *гергетаць* *гергета-* пры дапамозе прыстаўкі *на-* (прэфікс служыць для ўтварэння дзеясловаў закончанага трывання, надае ім значэнне вялікай колькасці, празмернасці дзеяння і стылістычнае адценне размоўнасці). Тлумачальны слоўнік падае наступныя значэнні дзеяслова *гергетаць* – ‘1. Гагатаць (пра гусей). 2. Гаварыць на незразумелай мове’ [4, с. 46], адпаведна значэнне дзеяслова *нагергетаць* у прыведзеным вышэй фразеалагізме будзе наступным ‘нагаварыць чагосьці на незразумелай мове’. У фразеалагічным слоўніку І.Я. Лепешава [2; 3] сінанімічныя адзінкі не зафіксаваны.

5. *Крыкса воксаўская* ‘пра таго, хто вельмі гучна і многа размаўляе’: *Ці ўвечары, ці рана – усё не сціхае гэтая крыкса восаўская. Не зоймецца нічым* (в. Псуя, в. Ластавічы, в. Шыпы, Глыбоцкі раён). Слова *крыкса* мае значэнне ‘крыклівае і плаксівае дзіця’ [4, с. 740]. Пра чалавека, які гучна размаўляе, у “Фразеалагічным слоўніку беларускай мовы” знаходзім наступныя фраземы: *як у бубен біць* ‘голасна расказваць, настойліва перадаваць ад аднаго да другога (якія-н. весткі, чуткі і пад.)’ [2, с. 97], *як у звон звоніць* ‘голасна расказваць, настойліва перадаваць ад аднаго да другога (якія-н. весткі, чуткі і пад.)’ [2, с. 426].

Заклучэнне. Такім чынам, праведзенае намі даследаванне паказала, што літаратурныя і рэгіянальныя фразеалагізмы маюць як агульныя, так і адрозныя рысы. І ў літаратурнай, і ў дыялектнай мове фраземы, што рэпрэзентуюць маўленчыя паводзіны чалавека, выражаюць негатыўныя адносіны да хлусні, падману і балбатлівасці. Усе прааналізаваныя фразеалагізмы маюць адмоўную канатацыю, носяць іранічны або саркастычны характар, што адбіваецца на структурным складзе адзінак і іх функцыянаванні у маўленні (адпаведная інтанацыя).

Аднак рэгіянальныя фразеалагізмы вылучаюцца большай экспрэсіўнасцю і моўным каларытам. Так, напрыклад, фраземы *мяце языком як Анюта венікам*, *як груганнё нагергетаў* нясуць ў сабе адбітак мясцовых рэалій. У літаратурнай фразеалогіі спалучэнні маюць абагульнены характар (*як звон звоніць, плот гарадзіць, слабы на язык*). Гэта адрозненне тлумачыцца тым, што рэгіянальныя адзінкі ўтвараюцца на базе мясцовага маўленчага матэрыялу, таму ў сваім складзе ўтрымліваюць факты і словы, характэрныя для пэўнага рэгіёна.

Фразеалогія з’яўляецца сродкам адлюстравання мыслення, эмоцый, стэрэатыпаў народа, яго адносін да навакольнага свету. Літаратурныя фразеалагічныя адзінкі дапамагаюць захоўваць агульнанародныя каштоўнасці, а рэгіянальныя фраземы маюць большую сувязь з мясцовымі рэаліямі, што робіць іх важным аб’ектам для вывучэння лінгвістамі і культуролагамі.

1. Дзядова, А.С. Чалавек у люстэрку беларускай фразеалогіі і парэміялогіі: манаграфія / А.С. Дзядова. – Тэкст: электронны // Рэпозіторый ВДУ імя П.М. Машэрава. – URL: <https://rep.vsu.by/handle/123456789/3208> (дата звароту: 10.03.2025). – Электронная копія друк. выд.: Віцебск: ВДУ імя П.М. Машэрава, 2013. 161 с.

2. Лепешаў, І.Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы: у 2 т. / І.Я. Лепешаў. – Т. 1: А – Л. – Мн.: БелЭн, 1993. – 607 с.

3. Лепешаў, І.Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы: у 2 т. / І.Я. Лепешаў. – Т. 2: М – Я. – Мн.: БелЭн, 1993. – 590 с.

4. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. / [рэд. тома М.П. Лобан]. – Т. 1.: А – В. – Мн.: Галоўная рэдакцыя Беларускай Савецкай Энцыклапедыі, 1977. – 608 с.